

aktüel Arkeoloji

Ocak - Şubat 2018 / 61 / 18 TL / Kıbrıs 20 TL

tarihe yön veren

SAVAŞLAR

Kadeş • Troya • İssos

 Tüpraş

Savaş ve Uygarlığın Kökeni



Editörden...

VAROLUŞUNDAN BUGÜNE: SAVAŞ VE İNSAN

1990'lı yıllardı. Televizyon hayatımıza yerleşmiş, pembe diziler ve Amerikan dizileri bizi televizyonun karşısında iyice sabitlemişti. Derken her şeyden daha heyecanlı bir sahne yakaladık: canlı savaş haberleri... Dakikası dakikasına, saati saatine, ölüm ve yaşamın hikayesine değil, savaşta güçlü olanın anlatıldığı bir anın cazibesine kapılmıştık. Bir film sahnesi gibi anlatılan canlı savaş sahnelerinin içinde büyüdük ve buna alıştık. Savaş, tepkisiz bir gerçeklik olarak hayatımızın bir parçası oldu. Yaklaşık 30 yıl böyle geçti. Yüzlerce savaş seyrettik.

Bugün neredeyse dünyanın her yerinde irili ufaklı onlarca savaş hala sürmekte. En yakımızda olan Suriye, Irak, Azerbaycan, Ermenistan, Afganistan, Filistin, İsrail, Ürdün ve özellikle yoksul Afrika ülkelerinde bitmek bilmeyen iç savaşlar gözlerimizle beraber duygularımızı da köreltti.

Bugünün savaşlarını anlamak çok kolay olmasa da, savaşların sebebi ve sonuçlarına ilişkin tarihsel kaynaklar ve arkeolojik veriler bize çok fazla bilgi sunmakta. Homo Sapiens ile Neanderthal'ler arasındaki var olma savaşı, avcı toplayıcı toplumlar arasında kaynaklara sahip olma ile başlayan savaşlar, aslında günümüz savaşlarının sebeplerinden çok da uzak değil. Amaç hep benzer. Kaynaklara sahip olmak ve kaynakları korumak için güçlü kalmak.

En erken çağlarda yani avcı toplayıcı toplumlarda bu kaynak, en güçlü savaş aletinin yapıldığı obsidiyendi. Obsidiyene sahip olmak önemli bir güçtü ve bu uzun yıllar böyle devam etti. Sonrasında tarım toplumları ile yeni bir savaş dönemi başladı. Bu savaşlar aynı zamanda uygarlığın ilerlemesi için itici güç oldu. Yerleşimlerin etrafı surlar ile çevrilmeye başladı. Daha fazla insana, daha fazla üretime ve daha fazla güce sahip olmak karmaşık toplumların daha doğrusu yönetici sınıfların güçlenmesini sağladı. Zamanla savaş teknolojisi diğer tüm teknolojilerin de itici gücü haline geldi. Savaş kazanmak için her türlü yöntem ve teknoloji geliştirildi. Binlerce yıl boyunca birbirinin tekrarı olan sonsuz savaşlar yapıldı.

Bugün geriye dönüp baktığımızda, yapılan hiçbir savaşın kazananı olmadığını söyleyebiliriz... Çünkü ne Kserkses'i yok eden İskender ve imparatorluğu kaldı, ne tüm dünyaya egemen olan Augustus ve Roma İmparatorluğu... Toplumlarda, devletler de canlı organizma gibi doğdular, büyüdüler ve zamanı geldiğinde yok olup tarih sahnesinden silindiler. İnsanlık tarihi boyunca sürekli var olan bir toplum, bir devlet veya bir güç hiç olmadı. Güce ve kaynaklara sahip olma savaşı insanlık tarihi boyunca hiç bitmeyen bir döngü olarak devam etti. Bu nedenledir ki insanlık tarihi savaşların tarihi olarak da anılır.

Bazı savaşlar insanlık tarihinin hafızasında uzun süre yer etti. Kadeş, Troya, İssos, Maraton bunlardan yalnızca birkaçı... Bu savaşlar sonuçları bakımından insanlık tarihini de etkiledi. Özellikle Troya, Doğu ile Batı arasında psikolojik bir duvar olarak durdu. Gerçekten yaşanıp yaşanmadığı kanıtlanmaksızın Troya Savaşı, çağlar boyu kültürel çatışmanın bir simgesi olarak görüldü. Kaynaklara sahip Doğu, kaynaklara ulaşmaya çalışan Batı ve bu ikisi arasındaki hiç bitmeyen ezeli çatışma bugün bile hayatlarımızı etkilemekte.

2018'in güzelliğinin, barışın, sevginin hayatımızda daha fazla yer edindiği bir yıl olması dileği ile... Mutlu Yıllar!

İyi okumalar,

MURAT NAĞIŞ

aktüel Arkeoloji Dergisi

**AKTÜEL ARKEOLOJİ BASIN
YAYINCILIK TURİZM ORG. LTD. ŞTİ**
www.aktuelarkeoloji.com.tr

Yazı İşleri Müdürü Murat NAĞIŞ
muratnagis@aktuelarkeoloji.com.tr

Yayın Koordinatörü Ayşe TATAR
aysetatar@aktuelarkeoloji.com.tr

Editör Deniz GENÇEOLU
denizgenceolu@aktuelarkeoloji.com.tr

Görsel Yönetmen İsmail YILDIZ
grafik@aktuelarkeoloji.com.tr

Asistan Seda ÜLGER
sedaulger@aktuelarkeoloji.com.tr

Fotoğraf Editörü Aykan ÖZENER
fotograf@aktuelarkeoloji.com.tr

Bilişim Danışmanı JBM Interactive
internet@aktuelarkeoloji.com.tr

Çeviriler Ayşe TATAR, Deniz GENÇEOLU

ARKEOLOJİ TRAVEL

www.aktuelarkeolojitravel.com
info@aktuelarkeoloji.com.tr

ARKEOLOJİ DÜKKANI

www.arkeolojiodukkani.com

Proje Koordinatörü Gülfem ORANER
gulfemoraner@arkeolojiodukkani.com

AKTÜEL ARKEOLOJİ YAYINLARI

www.aktuelarkeolojivyayinlari.com

Yazınsal ve Görsel Katkıda Bulunanlar

Prof. Gary Beckman, Prof. Jeff P. Emanuel, Prof. Nicholas Sekunda, Prof. William M. Murray, Prof. Mark Schwartz, Prof. Philip de Souza, Doç. Dr. Rüstem Aslan, Yrd. Doç. Dr. Gaye Şahinbaş Erginöz, Yrd. Doç. Dr. Gürkan Ergin, Yrd. Doç. Dr. Hasan Peker, Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk, Yrd. Doç. Dr. Mahmut Bilge Baştürk, Eren Karakoç, Tolga Pelvanoğlu

Kapak Görseli

İskender Lahdi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Yönetim Yeri

İstiklal Caddesi, Asmalı Mescit Mahallesi, Balyoz Sokak, Güzel İşhanı, No.8 Kat.4 Beyoğlu 34430 İstanbul (+90) 212 244 25 02
www.aktuelarkeoloji.com.tr - www.arkeolojiodukkani.com
info@aktuelarkeoloji.com.tr

ISSN 1307 5756

Dağıtım YAYSAT

Basım Yeri

Şan Ofset Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
www.sanofset.com

Hamidiye Mah. Anadolu Cad. No:50 Kâğıthane / İstanbul
Tel: +90 212 289 24 24 / Sertifika No: 12049

Yazıların tüm sorumluluğu yazarlara aittir. Derginin Dili Türkçedir. 2 aylık süreli yayınlanır, basın meslek ilkelerine uyar. Tarih, Kültür Sanat Arkeoloji konularında yayınlanır. Yayın çalışmalarını ve yönetim- idari çalışmalar kişilerin gönüllü katılımı ile gerçekleştirilmektedir. 'Aktüel Arkeoloji Dergisi'nin yayını projesi TÜPRAŞ'ın desteği ile sürdürülmektedir'.



İÇİNDEKİLER

04 HABER

Geyre Vakfı 30 Yaşında

10 MARK SCHWARTZ

Antik Yakın Doğu'da Savaşın Kökeni

18 GARY BECKMAN

Antik Yakın Doğu'da Diplomasi, Savaş ve Antlaşmalar

28 JEFFREY P. EMANUEL

Tunç Çağı Sonunda İlk Deniz Savaşları

40 HÜSEYİN SAMİ ÖZTÜRK

Servilius Vatia'nın Korsan-Haydut Savaşları

44 TOLGA PELVANOĞLU

Hititlerde Savaş

50 GAYE ŞAHİNBAŞ ERGİNÖZ

Mısır ve Hitit Ordularında Savaş Arabaları

60 MAHMUT BİLGE BAŞTÜRK

Urartu Ordusu

70 HASAN PEKER, TOLGA PELVANOĞLU

Kadeş Savaşı

76 RÜSTEM ASLAN

Troya Savaşı ve Arkeoloji

86 RÜSTEM ASLAN, EREN KARAKOÇ, GÜRKAN ERGİN, PHILIP DE SOUZA, NICHOLAS SEKUNDA, WILLIAM M. MURRAY

Tarihe Yön Veren Antik Çağ Savaşları

Gary BECKMAN



Akkabalar Steli'nin ön yüzünde kazanılan zaferin ardından düzenlenen dini bir tören betimlenmektedir. Bir elinde topuz biçimli bir tören asası, diğer elinde ise anzu adı verilen aslan başlı kartal figürü tutmakta olan Sumer tanrısı Ningirsu, anzunun alt tarafında bir ağ içerisinde betimlenen çıplak düşman askerlerinin kafalarını ezmektedir. Sumer Medeniyeti, MÖ yaklaşık 2500, Erken Hanedanlık Dönemi III, Louvre Müzesi, Paris.

ANTİK YAKIN DOĞU'DA DİPLOMASI, SAVAŞ VE ANTLAŞMALAR

Antik Yakın Doğu tarihi, dñnyanın birçok farklı yerinde ve insanlık tarihinin diğer birçok dñneminde olduğu gibi, yakın ve uzak komőuları üzerinde egemenlik kurmak ve egemenlikleri altındaki bñlge ve toplulukların kaynakları ve nñfusunu kendi çıkarlarına yñnelik kullanmak isteyen siyasi birimler arasındaki bir çatışmalar dizisinden ibarettir. Bununla birlikte, tarihi devirlerin daha en başlarından itibaren toplumlar arası őiddet dñzeyinin diplomasi ve antlaşmalar yoluyla azaltılmaya çalıŐıldıĐı gñr÷lmektedir.



MÖ 3. binyıl tarihli su mermerinden Sumer tanrı büstü. Irak Ulusal Arkeoloji Müzesi, Bağdat

Siyasi Örgütlenme

Batı Asya tarihinin ilk üç bin yılı boyunca, bölgedeki genel siyasi durumun gelişimini incelediğimizde, her binyılın kendine özgü bir bölgesel siyasi örgütlenmeye sahip olduğunu görürüz. MÖ 3. binyılın büyük bölümünde, Mezopotamya, Suriye ve Anadolu'nun, birbirlerine benzer şekilde, her biri bir kentten daha büyük olmayan ve çevresinde tarımsal alanları bulunan çok sayıda küçük eyalete bölündüğünü görmekteyiz. Günümüz Irak sınırlarının en güneyindeki bölgede konumlanan Sumer kentleri, her ne kadar tek bir dil ve aynı çiviyazısı sistemini kullanıyor ve benzer dini ve yüksek kültür öğelerine sahip olsalar da, bu dönemde Sumer topraklarında (Sumerce kalam) merkezileşmiş bir siyasi otorite yoktur. Mezopotamya ve Suriye topraklarında ilk olarak Akkad kralları (MÖ yaklaşık 2.300-2.100) ve daha sonra Üçüncü Ur Hanedanı kralları (MÖ yaklaşık 2.100-2.000) tarafından kurulan bölgesel yönetimler, antik Yakın Doğu'nun daha geç dönem krallarının sahip olmak için can atacağı "bölgelerarası egemenlik" fikrini ortaya koydular. Ancak bu bölgesel yönetimlerin ömrü çok kısa sürdü. Medeniyetin gelişiminin bu erken aşamasında sağlam bir birlik anlayışının keyfini süren yalnızca Mısır oldu.

MÖ 1. binyıla baktığımızda ise, önceki dönemlerin aksine, Suriye ve Mezopotamya'yı içine alan bölgede yeni

bir yönetim biçiminin ortaya çıktığını görmekteyiz. Sırasıyla Assur, Babil ve Akhaemenid imparatorlukları tarafından uygulanan bu yönetim biçimi, Büyük İskender'in bölgeye getirdiği yabancı devlet yönetimi ile son buldu. Ancak, bu dönemin hemen öncesindeki Orta ve Geç Tunç çağlarında (kabaca MÖ 2. binyıl), üçüncü bir makro siyasi örgütlenme biçimi yürürlükteydi. Bu dönemin koşulları, 20. yüzyıl sonlarında yaşadığımız dünya ile son derece benzerdi; üstünlük elde etmek için rekabet eden, daha küçük devletler üzerinde egemenlik kurmak için birbirleriyle çatışan ve hükümdarlarının isteklerine göre ittifaklar kuran veya bozan büyük güçlerden oluşan bir dünya. MÖ 1800'lerin başlarından itibaren, antik Yakın Doğu'nun, herhangi bir zaman diliminde üç ya da dört büyük devletin egemenliği altında olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde antik Yakın Doğu'ya hakim devletler arasında, Mısır ve Babil başlıca aktörler olmak üzere, onlara jeopolitik konumları itibarıyla kuzeyde Suriye ve Mezopotamya'da Hurriler tarafından kurulan Mittani Devleti ile Hitit Krallığı ve Assur



Hitit kralı I. Şuppiluliuma ile Hayasa ülkesi arasında imzalanan Huqqana Antlaşması'nı içeren tablet.

“Demek Büyük Kral oldun, öyle mi? Peki niçin hala kardeşlikten bahsediyorsun? Kardeşlik ne anlama geliyor? Niçin sana kardeşim diye hitap edeyim? Kim kime kardeşim diye hitap ediyor?”

İmparatorluğu eşlik etmektedir. Büyük veya küçük yönetimler arasındaki karşılıklı etkileşim, bu birimler arasındaki değişken işbirliği ve rekabet biçimlerini yönlendiren ve şekillendiren bir diplomatik ilişkiler sistemi aracılığıyla idare ediliyordu. Antik Yakın Doğu'daki bu diplomatik sisteme ilişkin yazılı belgeler, ağırlıklı olarak çivi yazılı belgelerden, özellikle de Orta Fırat'taki antik Mari kentinden gelen ve binyıl başlarına tarihlenen metinlerden, Mısır'daki Tell el-Amarna'da bulunan Firavun Akhenaten'e ait arşivlerde yer alan MÖ 14. yüzyıl tarihli tabletlerden ve Suriye'nin kuzey kıyılarındaki bir ticaret kenti olan Ugarit'te ve Orta Anadolu'daki Hitit başkenti Hattuşa'da bulunan MÖ 14.-13. yüzyıl tarihli arşivlerden oluşmaktadır.

MÖ 2. Binyılın “Büyük Güçler”i

Yukarıda bahsettiğimiz “Büyük Güçler”in her biri, geleneklere uygun olarak kendini “Büyük Kral” olarak adlandıran bir hükümdar tarafından yönetiliyordu. Bu krallar geleneklere göre, kusursuz eşitlik koşulları çerçevesinde birbirlerine “kardeş” olarak hitap ediyorlardı. Olasılıkla Hatti kralı Urhi-Teşup tarafından Assur kralı I. Adad-nirari'ye gönderilen bir mektupta, Hitit kralının alaycı bir üslupla Mezopotamya hükümdarına, bu uluslararası yüksek statüyü üstlenmesi sebebiyle sitem ettiği görülmektedir: *“Demek Büyük Kral oldun, öyle mi? Peki niçin hala kardeşlikten bahsediyorsun? Kardeşlik ne anlama geliyor? Niçin sana kardeşim diye hitap edeyim? Kim kime kardeşim diye hitap ediyor? Araları iyi olmayanlar birbirini kardeşim diye çağırırlar mı? Öyleyse niçin sana kardeşim diyeyim? Sen ve ben, ikimiz de aynı anadan mı doğmayız ki? Benim dedem ve babam Assur kralını kardeşim gibi çağırmadığı gibi, sen de bana kardeşlikten ve Büyük Kral olmaktan bahsetmeyeceksin!”*

Bu dönemde Büyük Kral ile krala bağlı vasalet devlet arasındaki ilişkinin eşitsizliğini gösteren çeşitli akrabalık ilişkileri terimleri ortaya çıkar. Buradaki tanımlamaların temelini oluşturan esas, antik Yakın Doğu ailesi içinde aile reisi olarak görülen kişinin baskın statüsüdür. Örneğin, diplomatik mektuplarda yer alan hitap cümlelerinde Büyük Kral “baba”, vasalet ise “oğul” olarak adlandırılmaktadır. Kendi kendisinin efendisi olmayıp da bir başkasına itaat eden her hükümdar, yalnızca basit bir “kral”dır ve sıradan bir “krallık”ı yönetmektedir. Ne kralın kendisi ne de krallığı, “büyük” sıfatına sahip olmak için herhangi bir hak talebinde bulunabilir.

Peki, farklı mevkilere sahip bu krallar birbirleriyle nasıl bir iletişime sahipti? Hitit kralı III. Hattuşili, Geç Tunç Çağında uluslararası ilişkilerin idaresi üzerine, kendi başarılı kariyerine göndermeler yapan kısa bir betimleme yapmaktadır: *“Ben tahta çıktığım sırada hükümdarlık yapmakta olan krallardan hangileri benimle dostça bir ilişkiye sahipse, bunlar aynı şekilde dostum olarak kaldılar. Bana elçiler ve hediyeler yollamaya başladılar. Ancak, bana yolladıkları hediyelerin benzerlerini benden önceki hiçbir krala göndermediler. Beni onurlandırmaya mecbur olan her kral, beni gerçekten de onurlandırdı. Her kim bana düşmansa, onu mağlup ettim. Hatti topraklarına vilayet ardına vilayet ekledim. Her kim benden öncekilere düşmansa, benimle dost oldu.”*



Kadeş Antlaşması'nı
içeren tablet.
İstanbul Arkeoloji
Müzeleri



III. Hattuşili'nin kendisiyle bu şekilde övünmesinin temelindeki düşünce şudur; büyük devletlerden herhangi birine -bu örnekte Hatti- bağlı olmayan bir siyasi birim, bu devletin ya müttefiki ya düşmanı olmalıdır. Küçük bir devletin büyük bir devletin karşısında tarafsız olma gibi bir seçeneği yoktur. Bu dönemde, bir "Büyük Güç"ün dış politika girişimlerinin amacı, barışçıl veya savaşçı olması fark etmeksizin, düşman topraklarının sayısını azaltmak ve böylelikle iç ve dışta istikrar sağlamaktır. Müttefikler, Büyük Güçlere eşit veya onlardan daha alt seviyede olabilirdi ancak her iki durumda da Büyük Güçler ile olan ilişkileri bir antlaşma aracılığıyla idare edilirdi. Hatti örneğine baktığımızda, devletlerarası ilişkilerin neredeyse her durumda yazılı belgelerle kanunlaştırıldığını görmekteyiz. Antik Yakın Doğu'da yapılmış antlaşmalardan günümüze ulaşan örneklerin neredeyse yarısından fazlası Hititli yazmanlar tarafından yazılmıştır.

Hitit Devlet Antlaşmaları

Bugün elimizde Hattilere ait yaklaşık 40 adet belgeye ait bölümler ve farklı türden kayıtlarda yer almayan veya bahsi geçmeyen çeşitli ek antlaşma metinleri bulunuyor. Bu antlaşmaların büyük çoğunluğu, dönemin ortak diplomatik dili olan, Akkad dilinin Orta Babil lehçesinde yazılmış belgelerden oluşuyor. Bununla birlikte Hititçe olarak yazılmış belgeler de bulunuyor. Belgeler, her iki dilde de "antlaşma ve yemin" (Hititçe ishiul ve lengais; Akkadca rikiltu / rikistu / riksu ve māmītu) olarak tercüme edilebilecek iki kelime ile ifade ediliyor. Bu kelimeler, bir antlaşmanın en önemli iki ilkesi olan koşullar (bağlayıcılık) ve her iki tarafın, tanrıları şahit ve kefil olarak gördüğü kutsal yeminlere işaret ediyor.



Mısır'daki Ebu Simbel Tapınağı'nın duvarlarında Kadeş Antlaşması betimlenmektedir.

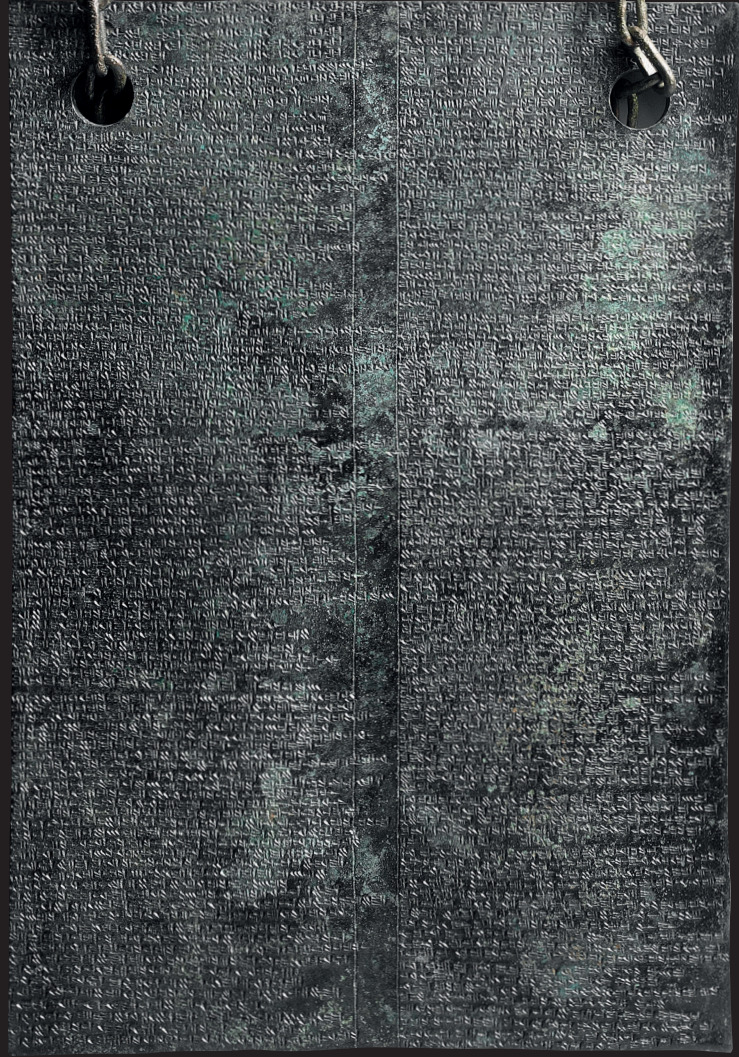
Hitit kralının diplomatik ortaklarının çoğu, eşit olmaktan ziyade kendisinden alt kademede olan devletlerdi. Dolayısıyla, Hitit arşivlerinde en yaygın görülen diplomatik belgeler, vasal devletlerle imzalanan antlaşmalardı. Bu tür bir antlaşma Hitit kralının yazmanları tarafından oluşturulur ve antlaşmanın imzalanacağı devlete sunulurdu. Daha alt kademedeki devlet, antlaşma sırasında Hatti tanrıları ve kendi topraklarının tanrıları huzurunda antlaşmanın şartlarına uyacağına dair yemin etmekle mükellefi. Büyük Kral da antlaşma şartlarına yeminle bağlı olmakla birlikte, onun yükümlülükleri vasal devleti bulunduğu pozisyonda tutmak ve varisinin tahta çıkmasını güvenceye almakla sınırlıydı.

Vasal antlaşmaların metinleri, metal (bazen gümüş olmakla birlikte, genellikle tunç) bir tablet üzerine çiviyazısı ile yazılır ve alt kademedeki devlete sunulurdu. Bir örnek dışında ele geçen metinlerin tümü, kil üzerine yazılmış kopyalar veya belki de taslaklardan ibarettir. Bu bağlılık sözleşmelerinin çoğu benzer bir model izlemektedir. Bu modele göre antlaşmada; Giriş, Tarihsel Geçmişe Bakış, Antlaşma Şartları, Yeminli İfade, Şahit Tanrılar Listesi, Lanet ve Lütuf gibi bölümler bulunur.

Mısır-Hitit Antlaşmaları

Eşit statüye sahip hükümdarlar birbirleriyle barış yaptıklarında, bunu bir eşitlik antlaşması ile neticelendirirlerdi. Babil, Assur ve belki Ege'deki Ahhiyava (Homeros destanlarındaki Akalar) krallıklarının da Hatti kralı ile eşit statüye sahip oldukları düşünülüyorduysa da, bu tür bir antlaşmanın günümüze ulaşan net bir örneğini yalnızca, Mısır firavunu ile yapılan bir antlaşma göstermektedir. Burada bahsi geçen belge, Kadeş Savaşı'nın ardından MÖ 1258 civarında, Mısır firavunu II. Ramses'in temsilcileri ile Hatti kralı III. Hattuşili'nin temsilcileri arasında imzalanan Kadeş Antlaşması'dır. Bu diplomatik belge, belgeye imza atan tarafların tam eşitliğini simgelemektedir. Vasal antlaşmalarda Büyük Kral, vasal üzerine çeşitli yükümlülükler dayatmakta ve vasal kralın bu yükümlülükleri yerine getireceğine dair yemin etmesini zorunlu kılınmaktadır. Mısır ve Hititler arasında imzalanan bu antlaşmada ise, taraflardan hiçbiri diğeri üzerine herhangi bir dayatma yapmaz. Aksine, hükümdarların her ikisi de gönüllü olarak bazı yükümlülükler altına girer ve yine gönüllü bir yeminle kendisini antlaşmanın şartlarını yerine getirmekten sorumlu tutar. Karşı taraf da aynı şekilde, kendi sorumluluklarını alır. Ramses ve Hattuşili arasındaki antlaşma özellikle, karşılıklı olarak çatışmama, daha önceki antlaşmaların yeniden tasdiki, ortak savunma paktı, seçili varisin Hitit tahtına çıkışının güvence altına alınması ve kaçakların iadesi gibi konulara değinmektedir.

Belgeye göre, her iki tarafın temsilcileri sözlü olarak bir uzlaşmaya varır, daha sonra ise taraflar birbirlerine, antlaşma üzerine kendi görüşlerini anlatan yazılı



1986 yılında Sfenksli Kapı bölgesinde Boğazköy'de bulunan ve bilinçli olarak gömüldüğü düşünülen bronz tablet (Bo 86/299). Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Hitit kralının diplomatik ortaklarının çoğu, eşit olmaktan ziyade kendisinden alt kademede olan devletlerdi. Dolayısıyla, Hitit arşivlerinde en yaygın görülen diplomatik belgeler, vasal devletlerle imzalanan antlaşmalarıdır.

belgeleri verirlerdi. Böylelikle, her bir tarafın yazdığı belge, karşı tarafa verilmiş olurdu. Hattuşili ve Ramses arasındaki antlaşma üzerine sahip olduğumuz bilgiler, Karnak'taki Amon Tapınağı ile Teb'deki Ramesseum Tapınağı'nın duvarlarında korunmuş Mısır hiyeroglifleri arasında yer alan bir dizi metin ile Hattuşa'da bulunan Akkadca olarak yazılmış üç tablet parçasından gelmektedir. Mısır tapınaklarında yer alan metinler, Hitit Devleti'nin yabancı temsilcilikleri tarafından oluşturulmuş orijinal versiyonların Eski Mısır diline çevrilmiş ikincil kopyalarıdır. Tapınaklarda yer alan metinler, firavunun gösteriş merakının bir göstergesi olarak çok daha geniş bir bağlamda ele alınmış olmakla birlikte, Hitit başkentinde bulunan tabletler, Mısırlı yerel yazmanlar tarafından yapılmış bir gümüş tabletin referans kopyalarıdır.

Mısır ve Hititler arasında imzalanan bu paritetik (eşitlik prensibine dayanan) antlaşma, diplomatik evlilikler ile de desteklenmektedir. Hattuşili'nin iki kızının sırasıyla Mısır kralının haremine katıldığı bilinmektedir. Çeşitli Mısır kaynaklarında Hitit kralının, firavuna olan bağlılığını göstermek amacıyla, kızlarından birini "vermek" üzere kızı ile birlikte Mısır'a geldiği iddia edilmektedir ancak bunun, yerel halk üzerinde propaganda yapmak amacıyla oluşturulmuş uydurma bir söylence olduğu anlaşılmaktadır.

Uzlaşma ve Dostluk

Büyük Güçler arasında barışçıl ilişkilerin hakim olduğu dönemde, saraylarda sürekli bir elçi trafiği olurdu. Bu durum, yine III. Hattuşili tarafından Babil kralı II. Kadaşman-Enlil'e yazılmış bir mektupta da açıkça görülmektedir. Mektupta Hititler, Hatti ile Babil arasındaki ilişkilerin soğukluğundan şikayet etmektedir: *"Dahası, kardeşim: Çünkü kardeşim bana böyle yazdı: 'Ahlamu (Kuzey Mezopotamya'nın Arami göçebeleri) yolları eşkıyalar tarafından tutulduğu için elçi yollayamıyorum.' Nasıl olur da, kardeşim, sen Ahlamu'dan ötürü bana elçi yollamazsın? Senin krallığının gücü bu kadar zayıf mı, kardeşim? Yoksa, belki de, (vezirin) İtti-Marduk-Balatu benim kardeşim hakkında kötü sözler söyledi de, kardeşim elçileri durdurdu mu? ... Yalnızca düşman olan kralların elçileri birbirlerinin ülkesine gitmez. Öyleyse söyle kardeşim, neden bana elçi yollamıyorsun?"* Buradaki dikkat çekici nokta, Babil hükümdarının Orta Fırat bölgesindeki Arami eşkıyaların varlığını, elçilerini Hattuşia'ya göndermek konusundaki başarısızlığının bahanesi olarak benimsemesi veya Hattuşili'nin, ilişkilerin kopmasının asıl nedeninin Babil'in yakın çevresindeki Hitit-



Akbabalar Steli'nden detay. Sumer Medeniyeti, MÖ yaklaşık 2500, Erken Hanedanlık Dönemi III, Louvre Müzesi, Paris.

karşıtı bir grubun entrikalarından kaynaklandığını doğru bir şekilde tanımlaması değildir. Buradaki asıl nokta, ilişkilerin iyi olduğu bir dönemde, saraylar arasında elçi değişiminin sürekli devam eden bir durum olmasıdır. Günümüzdeki elçilerin görevlerine benzer görevleri olan ve sahip oldukları diplomatik dokunulmazlıktan bir tür keyif alan bu diplomatik seyyahlar, yalnızca kraliyet sarayları arasında sözlü ve yazılı temasları iletmekle kalmıyor, ayrıca hediyeler de taşıyordu. Aslına bakılırsa, Geç Tunç Çağında, yüksek değere sahip malların uluslararası ticaretinin önemli bir bölümü, diplomatik hediyelerin değiş-tokuşu adı altında yürütülüyordu.

Daha Erken Tarihli Antlaşmalar

Antik Yakın Doğu'da bilinen en erken tarihli diplomatik antlaşma, Lagaş adındaki Sumer şehir-devletinde bulunan, MÖ 25. yüzyıl tarihli "Akbabalar Steli" adlı anıt üzerinde tasvir edilmektedir. Yazıtı henüz bulunmuş olan bu stel üzerinde, Lagaş ile Umma kentleri arasında konumlanan tarımsal bir alan üzerinde kimin söz sahibi olacağı ile ilgili yaklaşık yüz yıldır devam eden çatışmalar ve Lagaş kralı Eannatum'un kazandığı zafer üzerine Umma kralına ettirdiği yemin tasvir edilmektedir: *"Umma kralı Eannatum'a yemin etti: 'Cennet ve Dünya'nın Kralı Enlil üzerine yemin ederim ki, (Lagaş'ın baş tanrısı) Ningirsu'ya ait araziye faiz getiren bir kredi gibi işleteceğim. Sulama kanalını ihmal (?) etmeyeceğim! Bundan sonra asla ve hiçbir zaman Ningirsu'nun bölgesine girmeyeceğim! Sulama kanallarının ve su yollarının yönünü değiştirmeyeceğim! Sulama kanallarının anıtlarını parçalamayacağım! Eğer sınırı ihlal edersem, üzerine yemin ettiğim Cennet ve Dünya'nın Kralı Enlil'in savaş ağı Umma üzerine çöksün!"*

MÖ 24. yüzyıl tarihli bir diğer antlaşma ise, Suriye'de yer alan bir şehir-devleti olan Ebla ile yine Kuzey Suriye'deki Abarsal adlı kent arasında imzalanmıştır.

Henüz tam olarak çözümlenemeyen bir dil olan Ebla dilinde yazılmış olan bu belgenin büyük bölümü anlaşılacakla birlikte, antlaşma tarafları arasında Ebla'nın hakim güç olduğu açıkça görülmektedir. Metinde, birbirine komşu iki kent arasındaki sınırı betimleyen uzun bir bölümün ardından, Abarsal kentinin, özellikle ticaret, kaçakların iadesi ve sınır ötesi cinayetler hakkında hüküm verme gibi konularda Ebla'nın vasalı olduğunu anlatan kanun niteliğinde bölümler yer almaktadır.

Erken tarihli antlaşmalardan bir diğeri, MÖ 23. yüzyılda Akkad kralı Naram-Sin ile Güneybatı İran'daki Elam kentinin hükümdarı arasında imzalanan bir antlaşmadır. Metin, antlaşmanın kefilisi olan tanrılara edilen dualarla başlamakta ve taraflar arasında bir askeri ittifak ve kaçakların iadesi üzerine yapılan düzenlemelerle devam etmektedir. Antlaşmanın yazıldığı Eski Elam dili üzerine olan bilgimiz sınırlı olduğundan birçok detay belirsizdir, ancak antlaşmada yer alan Elam kralının Naram-Sin'in heykelini dikmesi konusundaki yükümlülüğü, onun Mezopotamya kralına kıyasla daha alt kademe olduğunu göstermektedir.

Orta Tunç Çağına (MÖ 20-16. yüzyıllar) ait bilinen en erken tarihli antlaşmalar, MÖ 19. yüzyılda Assurlu Ticaret Kolonileri tarafından Anadolu'daki kentlerin yakınlarında kurulan karum adı verilen ticaret amaçlı yerleşmeler arasından ana ticari merkez Kaniş'te (Kayseri yakınlarındaki Kültepe yerleşmesi) ve henüz konumu belirlenemeyen Hahhum'da yazılmış iki anlaşma/karardan ibarettir. Kaniş kralı (metindeki kırık parça nedeniyle adı bilinmemektedir) ile varılan uzlaşma, bir şahit tanrılar listesi ile başlamakta ve bir yemin ile sonlanmaktadır. Bu iki kısım arasında ise tekstil ve demir ithalatı ile ilgili görevler, topluluk işgücü

hizmetine bağlı iş adamlarının dokunulmazlığı ve bu kişilerin sahip olduğu mal mülkün kamulaştırılması, bir Assurlunun soyulması veya öldürülmesi durumunda yerel prensin yükümlülükleri ve yasal konularda Mezopotamyalılar ile yerel halkın eşit şekilde muamele görmesi gibi konular ele alınmaktadır. Hahhum'un ileri gelenleri ile imzalanan, korunma durumu pek iyi olmayan antlaşmada da yine benzer konuları ele alınmakta ve ilginç biçimde halk metni okumaya davet edilmektedir.

Kuzey Suriye'de, Habur Nehri havzasında (antik Apum şehri bölgesinin bulunduğu alan) konumlanan Tell Leilan adlı yerleşmede yapılan kazılarda MÖ 18. yüzyıl tarihli 5 antlaşma metni ortaya çıkarılmıştır. Bunlar arasında en iyi bilinen metnin antlaşma şartlarının bulunduğu bölüm parçalar halinde olsa da, belgenin Kültepe'de bulunan antlaşmanın şartlarına benzer şekilde, Assurlu tüccarlar ile Till-Abnu adındaki yerel kral arasındaki ilişkileri düzenleyen bir antlaşma metni olduğu anlaşılmaktadır. Belgenin iyi korunmuş durumda bulunan giriş kısmında ise taraflara tembihler veren satırlar yer almaktadır: *"An üzerine yemin et! Enlil üzerine yemin et! Sharra-matin üzerine yemin et! Dagan üzerine yemin et! Cennet'ten gelen Adad üzerine yemin et!"*.

Mari Arşivlerindeki Antlaşmalar

Bir Eski Babil kenti olan Mari'de bulunan metinler, hükümdarlarının yaptığı yazışmalardan oluşan kapsamlı koleksiyon sayesinde, antik diplomatik belgelerin araştırılması konusuna son derece önemli katkılar sağlamıştır. Geçtiğimiz yıllarda,

Dünyanın ilk kanunu olarak bilinen Hammurabi Kanunları ile bilinen Birinci Babil Hanedanlığı'nın altıncı kralı Hammurabi, tüm Mezopotamya'yı askeri seferler aracılığı ile kontrol altına almıştır.





"Tawagalawa Mektubu" olarak anılan III. Hattuşili döneminden bu mektup Ahhiyawa kralına yollanmış, gerisi sağlam kalmamış bir yazışmanın (taslak veya arşiv kopyası) üçüncü tablettir. Bu yazışmada Ahhiyawa kralına LUGAL.GAL "Büyük Kral" ünvanı tanınmıştır. Mektubun amacı, Ahhiyawa'nın büyük kralını, Hattuşa için kabul edilemez durumun sona erdirilmesinde sorumluluk almaya teşvik etmektir.

Mari metinleri arasında yer alan çeşitli antlaşma metinleri açığa çıkmıştır. Bu antlaşmalar, yerel kral Zimri-Lim ile onunla eş düzeydeki Eşunna kralı II. İbal-pi-El, ünlü Babil kralı Hammurabi ve Zimri-Lim'in vasalı konumundaki Andarig kralı Atamrum arasında imzalanmıştır. Eşunna ile imzalanan antlaşma, 20 veya daha fazla tanrıya edilen dualar ile başlamakta ve çeşitli koşullara bağlı beddualarla sonlanmaktadır. Oldukça zarar görmüş belgenin bu iki bölümü arasındaki bölümlerden günümüze ulaşan bazı kısımlarda bir askeri ittifaktan ve stratejik planlara ilişkin gizliliğe dair verilmiş sözlerden bahsedilmektedir. Vasal kral Atamrum ile imzalanan antlaşma ise daha basittir. Adalet Tanrısı Şamaş üzerine edilen bir yeminden ibaret olan bu belge ile Atamrum'dan Zimri-Lim'e sadık kalması beklenmektedir. Mari arşivlerindeki

belgeler, birçok yönden Hitit İmparatorluk Dönemindekine benzer bir diplomatik sisteme ilişkin bulgular sunmaktadır. Ancak Eski Babilce yazılmış bu metinler ile geç dönem uygulamaları arasında önemli farklılıklar vardır. Bu farklılıklar belki de MÖ 2. binyıl başlarında Suriye'deki eski kabile geleneklerinin devamlılığı ile açıklanabilir.

Hükümdarlar arasında yapılan müzakereler genellikle elçiler aracılığı ile uzaktan yürütülürdü. Egemen güç, uzaktaki bir ortağına taahhütte bulunduğu mutabakatının göstergesi olarak, kötü niyetle hareket etmesi durumunda şiddetli bir ölümün onu beklediğini gösteren bir ritüel hareketi olan "boğazına dokunma" hareketini yapardı. Uzlaşmanın törensel bir göstergesi olan "eşek yavrusu öldürülmesi" sırasında her iki taraf da orada bulunarak, şahit tanrılar önünde yeminler ederlerdi. Mari'de veya Kuzey Suriye-Mezopotamya bölgesindeki diğer yerleşmelerde bulunan antlaşma metinlerinin her biri, yapılan paktın yalnızca tek tarafını, karşı tarafın etmesi istenen yemini kapsamaktadır. İlk tarafın kabul etmesi istenen yükümlülükleri içeren bir tablet veya tabletler ise henüz ortaya çıkmamıştır. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus, antlaşmanın yürürlüğünü yalnızca yazılı belgelerin değil, daha çok resmi yemin törenlerinin sağlıyor olduğudur. Metinler yalnızca bu törenler için hazırlanan senaryolardır. Tabletlerde bu metinlerin saklanması ve gelecekte metinlere danışılması yönünde bir ifade yer almamaktadır.

Burada inceleyeceğimiz Eski Babil Dönemine ait son antlaşma, Mezopotamya'nın diğer ucu olan, Bağdat'ın kuzeydoğusundaki Diyala bölgesinden gelmektedir. Bu, Şadlaş ve Nerebtum adındaki iki kentin hükümdarları arasında, kaçak sorunun düzenlemek adına imzalanmış bir antlaşmadır. Antlaşma metninde tarafların yemini yer almadığından, tabletin olasılıkla ilk müzakerelerde kullanılmak üzere hazırlanan bir taslak olduğu düşünülmektedir. Geç Tunç Çağı antlaşmalarına baktığımızda, MÖ 15. yüzyılda Suriye'nin kuzeyindeki antik Alalakh kentinde yazılmış üç belge ile karşılaşmaktayız. Bunlardan biri yalnızca tek bir parça halinde korunmuşken, diğerlerinin komşu Tunip kenti kralı ve Güney Anadolu'daki Kizzuwatna Krallığı'nın hükümdarı ile imzalanmış eşitlik ilkesine dayanan ve öncelikli olarak kaçakların yakalanması ve iadesi ile ilgili antlaşmalar olduğunu görmekteyiz.

Ugarit'te Bulunan Antlaşmalar

Suriye'deki bir ticari merkez olan Ugarit'in Büyük Hatti Kralı ile imzaladığı antlaşmalara ek olarak iki diplomatik belge bulunmuştur. Bunlardan biri Ugarit kralı II. Nikmaddu ile Amurru kralı Aziru arasında MÖ 14. yüzyılda imzalanan bir antlaşmadır. Antlaşmaya göre, Kral Aziru 5000 gümüş şekel karşılığında, tartışmalı vasal devlet talebinden vazgeçecek ve Ugarit'e gerektiğinde askeri destek sağlayacaktır. Ugarit'in MÖ 13. yüzyıldaki diplomatik faaliyetleri, Suriye'deki Hitit kral naibi olan Karkamış kralı ile imzalanan bir antlaşma ile temsil edilmektedir. Antlaşmaya göre taraflar, herhangi bir tarafın tüccarları diğerinin topraklarında olduğu sırada hırsızlığa uğrar veya cinayete kurban giderse, bir tazminat ödeyecektir.

MÖ 1. Binyılda Antlaşmalar

Antik Yakın Doğu'dan MÖ 1. binyıldan günümüze ulaşan diplomatik antlaşma belgelerinin neredeyse tümü, MÖ 9.-7. yüzyıllar arasında Assur kralları tarafından, kendi halklarına veya Suriye ve İrandaki vasallarına dayattıkları yükümlülüklerden oluşmaktadır. İyi korunmuş durumdaki tüm belgelerde, antlaşmanın şartlarını ihlal edecek kişilere beddualarda bulunan renkli yeminler ön plana çıkmaktadır.

Örneğin: *"Eğer ki Mati'-ilu (Suriye'deki Arpad kenti kralı), Assur kralı Assur-nerari ile imzalanan bu antlaşmaya karşı günah işlerse, Mati'-ilu bir fahişe olsun, (kadın) askerleri ödemelerini herhangi bir fahişe gibi kent sokaklarında alsınlar, bir ülkeden diğerine gitsinler, Mati'-ilu'nun hayatı bir katırinkine benzesin, eşleri yaşlılar olsun, erkeklerin tanrıçası, kadınların efendisi İstar oklarını ellerinden alsın, onlara utanç versin ve onları acı acı ağlatsın; 'Eyvahlar olsun, Assur kralı Assur-nerari'nin antlaşmasına karşı günah işledik."*

Aslına bakılırsa, bu dönemde antlaşma anlamına gelen Akkadca kelime olan adû, "bir yemin altında kabul edilen yükümlülük" anlamına gelen bir Aramice kelimedir.

Geç Assur Dönemi antlaşmalarının çoğu tek bir amaca yöneliktir; karşı taraf veya tarafların Assur kralının hükümdarlığına veya onun seçilmiş varisine olan bağlılığını güvence altına almak. Bu dönemdeki diğer antlaşmalar ise, askeri ittifak, ticaret veya kaçaklar gibi bilindik konuları ele almaktadır.

MÖ 1. binyıla ait günümüze ulaşan, Assurlara ait olmayan tek antlaşma, Bar-Ga'yah ve Mati'-ilu adındaki Kuzey Suriyeli iki prensin ittifak paktıdır. Aramice yazılmış bu metin, Halep yakınlarındaki Sefire yerleşmesinde

bulunan üç stel üzerine kazınmıştır. Metin, Assur kralı tarafından yazılan beddualara benzer büyüler içermesi bakımından ilgi çekicidir: *"Bu balmumu (figür) ateşte nasıl yanıyor, Arpad (kenti) de, torun kentleri ile birlikte öyle yansın! Hadad onların üzerine tuz ve yabani otlar saçsın ve bir daha ası duyulmasın! ... Bu Mati'-ilu. Bu balmumu ateşte nasıl yanıyor, Mati'-ilu ateşte öyle yansın! (Bu) yay ve oklar nasıl yanıyor, (tanrı) (N)inurta ve (tanrı) Hadad, Mati'-ilu'nun ve soyunun yaylarını kırsın! Bu balmumu adamın gözleri nasıl kör olduysa, Mati'-ilu'nun gözleri de öyle kör olsun!"*

Antik Yakın Doğu'nun antlaşma geleneğine baktığımızda, Hitit belgelerinin, yalnızca kronolojik olarak değil, aynı zamanda yapısal anlamda da önemli bir yer kapladığını görürüz. Yüzyıllar boyunca, bu geleneğin işleyişindeki etkili unsurun, antlaşmanın imzalandığı taraf veya taraflara çeşitli tanrılar tarafından, belirli koşulları yerine getirmemeleri durumunda dayatılan beddualar olduğunu görmekteyiz. Antlaşma şartları dönem ve bölgeye göre farklılık göstermekle birlikte, antlaşmalarda karşılaşılan en yaygın konuların, kendinden üst kademedeki bir hükümdar veya varisine olan bağlılık, askeri ittifak, haraç ödeme ve devletler arasında çizilen sınırlar olduğunu görmekteyiz. Bu genel modelde görülen tek sapma, yalnızca Hititlere ait antlaşma metinlerine düzenli olarak eklenen, vasal kralın Büyük Kral karşısındaki bağlılığını ve ikincil konumunu gösteren maddelerdir.



Hitit kralı II. Muvatalli ile Wiluşa kralı Alaksandu arasında yapılan antlaşmayı içeren tablet.